

**Проблемы комплектования фондов библиотек для детей г. Киева
литературой на национальном языке**
**Problems of T. G. Shevchenko Central City Children's Library Acquisition
with the Literature in National Language**

**Проблеми комплектування фондів бібліотек для дітей м. Києва
літературою національною мовою**

Безручко Н. И.

Центральная городская библиотека для детей им. Т. Г. Шевченко, Киев, Украина

Nadezhda I. Bezruchko

T. G. Shevchenko Central City Children's Library, Kiev, Ukraine

Безручко Н. І.

Центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка для дітей, Київ, Україна

Освещен многоаспектный анализ выпуска детской литературы в Украине. Приведены результаты исследования по изучению спроса детей на украинскую книгу и реальное состояние его удовлетворения. Представлены лучшие проекты детской литературы за последние годы.

The poly-aspect analysis of children's literature publication in Ukraine is presented. The results of the surveying children's requests for Ukrainian books and how they are met at present are discussed. The best examples of the literature for children in recent years are presented.

Висвітлено багатоаспектний аналіз випуску дитячої літератури в Україні. Наведено результати досліджень по вивченню попиту дітей на українську книгу і реальний стан його задоволення. Представлено найкращі проекти дитячої літератури за останні роки.

*«Молоді держави повинні створювати
бібліотеки в тому числі і з метою формування
національної самосвідомості»*

Андре Моруа

Розбудова та утвердження Української держави потребує всебічного оновлення та формування інтелектуального потенціалу нації. У складних соціально-економічних умовах, в яких знаходиться наша держава, все більш постає питання про самореалізацію кожної людини. Громадянин України мусить бути і патріотом, і добрим фахівцем у певній, потрібній для держави галузі суспільного виробництва, і розвинутою творчою особистістю. Реалізація цього завдання має особливе значення у вихованні наших дітей і молоді, ця робота – важливе завдання не тільки батьків і школи, а й, зокрема, бібліотек і видавництв, бо одним із головних засобів розвитку особистості, її культури, здобуття і поглиблення знань – є читання.

В час духовного становлення держави, реформування освіти, зростає престиж і соціальна роль **дитячих бібліотек** як осередків національної і світової культури. Враховуючи специфіку дитинства, бібліотека для дітей є центром спілкування і самоосвіти. В час повальної комерціалізації соціальної сфери бібліотека стає центром збереження і розвитку національної культури, формування та задоволення інформаційних потреб, поглиблення шкільних знань та організації змістовного дозвілля. Сучасна концепція розвитку суспільства полягає в тому, що вирішальне значення надається знанням та інформації, які створюються суспільством та передаються від покоління до покоління в першу чергу завдяки книгам. Ми, бібліотеки для дітей, намагаємось допомогти своїми діями дітям у вихованні віри в гідне майбутнє і розуміння своєї відповідальності за нього, вміння пошуку і використання інформації, а також розуміння того, що таке вміння є основним ключем до самореалізації особистості у вік освіти та інформації.

Проте в останні роки можна спостерігати протиріччя між соціальною потребою у високоосвічених, грамотних людях і поступовим зниженням читацької активності. В ієрархії занять у вільний час, як свідчать соціологічні дослідження, читання посідає п'яте місце після прослуховування музики, слухання радіо і перегляду телепрограм, спілкування з рідними та друзями, комп'ютерних ігор.

На зниження читабельності впливають різні фактори і один з основних є стан книговидавництва в країні. За даними Книжкової палати України випуск дитячої літератури тільки у 2001 році досяг і навіть перевищив на 117 назв рівень 1991 року. В 2003 році кількість назв дитячої книги зросла до 566, проте питома вага відносно всій кількості назв (13,8 тис.) залишається мала. Великого оптимізму ці цифри не викликають, на одного жителя країни зараз видається одна книжка. (Для порівняння: в Росії 5 книг, в західних країнах 10-12

книг). Це загальні дані. Щодо дитячої літератури, то її у нас видається одна книжка на п'ятьох дітей. Отже, на жаль, з випуском книг для дітей у нас найбільші проблеми. Звичайно, не слід переконувати, що лише яскрава, змістовна, гарно оформлена книга дозволить відволікти дитину від комп'ютерних ігрищ, безкінечних серіалів, де героями виступають повії і кілери, і саме книга розкриє дитині світ краси і розуму. Впевнена, кому з раннього дитинства прищеплюють любов до книжки, хто читає класичні та сучасні твори, хто може оцінити вчинки літературних героїв, в того не може бути в душі байдужості і жорстокості.

Аналіз випуску дитячої літератури за даними Книжкової Палати України за мовним аспектом свідчить, що переважна більшість дитячих видань (1999 рік – більше 77% та 2003 рік – майже 82% загальної кількості виданої дитячої літератури) виходить українською мовою. Видання для дітей за останні п'ять років надруковано 10 мовами народів світу. Із них, крім видань українською, російською та англійською мовами, видано – 6 мовами народів, які проживають компактно в Україні (єврейською, гагаузькою, кримськотатарською, польською, циганською та румунською). У 2003 році, у порівнянні з 1999 роком, україномовних видань збільшилось за назвами у 3,9 рази, російськомовних – у 3,5, а за тиражами спостерігається навпаки збільшення темпів друкування російськомовних видань: в 3,8 рази проти 2,5 українських.

Аналіз випуску літератури для дітей свідчить про те, що переважно видаються збірки українських казок та казки народів світу. А ось з українською літературою діти знайомляться мало. Зокрема, українська поезія представлена 6 назвами творів Лесі Українки загальним тиражем 36 тис. прим., 3 назвами творів Тараса Шевченка загальним тиражем 7 тис. прим., 4 назвами творів Марка Вовчка загальним тиражем 21,5 тис. прим., 2 назвами творів Ліни Костенко загальним тиражем 21 тис. прим. Найбільше видано твори Івана Франка – 15 назв загальним тиражем 75 тис. прим. Зарубіжна дитяча література представлена в основному виданнями творів А. Де Сент-Екзюпері, Дж. Свіфта, Ф. Кафки, Е. Хемінгуей, Й. Гете та ін. Для молодших читачів видано казки Г. Андерсена, братів Грімм, В. Гауфа, О. С. Пушкіна, К. Чуковського, О. Волкова та ін. Слід зазначити, що всі вони вийшли невеликими тиражами.

Видання науково-пізнавальної літератури для дітей збільшилось в порівнянні з 1999 роком в 7,4 рази як за назвами, так і за тиражами, але її видається ще недостатньо. (Все це відомості статистичного огляду випуску книг для дітей в Україні за 1999-2003 роки, який оприлюднено Книжковою Палатою України.)

На початок 2004 року Книжковою Палатою зареєстровано в Україні близько 1600 видавництв і видавничих організацій, яким надано право видавничої діяльності, із них видавали дитячу літературу протягом 1999-2003 років 244, що становить 16% від загальної кількості. Слід відмітити, що видання дитячої літератури сьогодні не лише один із найприбутковіших напрямків книговидавання, а й величезна відповідальність перед суспільством і майбутніми поколіннями. Тому більшість тих видавництв та організацій, хто працює з дитячою книгою, мислить свою справу передусім як суспільний обов'язок, а вже по тому, як бізнес. З 2004 року, на наш погляд, намітились позитивні тенденції в розвитку дитячого книговидавання країни. Обличчя українського дитячого книжкового ринку формують такі видавництва, як «Веселка» (Київ), «Школа» (Київ, Харків), «Ранок (Харків)», «Махаон-Україна» (Київ). Репертуар дитячих видавництв останнім часом дуже урізноманітнівся, такої барвистої пропозиції Україна раніше не бачила. «Навчальна книга – Богдан» (Тернопіль) разом із «Веселкою» (Київ) видають вивірену класику дитячої літератури. Якісні кольорові, але дорогі книжки, книжки для еліти, пропонують такі видавництва, як «А-БА-БА-ЛА-МА-ГА» (Київ) і «Видавництво Старого Лева» (Львів). Літературу сучасних українських і зарубіжних авторів, перекладні енциклопедії, яскраві в поліграфічному відношенні, з якісними текстами пропонують такі видавництва, як вже названі «Веселка», «Школа», «Ранок», «Махаон-Україна», а також видавництва «Аверс» (Львів), «Три крапки» (Київ), «Лелека» (Київ), «Фоліо» (Харків).

На полицях дитячих бібліотек Києва з'явилися книги з нових серій: «Козаченьки (видавництво «Веселка» Київ), «Золота бібліотека», «Я пізнаю світ» (видавництво «Школа» Київ), «Знайомся, це...» (видавництво «Махаон-Україна» Київ), «Мільйон пригод», «Почитайко», «Дзеркало цивілізацій», «Істрія людства», «Програма з літератури» (видавництво «Ранок» Харків), «Світовид» – бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах (видавництва «Веселка» Київ і «Навчальна книга – Богдан» Тернопіль), «Світ навколо нас» (видавництво «Кобза» Київ), «Бібліотека пригод» (видавництво «Школа» Харків), «Бібліотека світової літератури» (видавництво «Фоліо» Харків).

Все це нас, бібліотекарів, які працюють із дитячою книгою і з дітьми, втішає, але слід зазначити, що насправді вартісних видань, власних українських розробок з огляду на специфіку українського виховання, ще дуже мало. На жаль, у нас майже немає сучасних дитячих письменників, котрі могли б писати й були б конкурентноспроможними порівняно з зарубіжними. Вірніше вони є, але видавництва не завжди мають можливість і бажання вкладати в них гроші. Сподіваємось на зрушення в цьому питанні, бо вже більша кількість покупців дитячої літератури, які звертають увагу не тільки на якість паперу й поліграфії, а й на якість україномовних текстів, відповідність їх віковим особливостям дитини, які свідомо шукають якісні змістовні наповнення власне українських авторів, а не завжди якісний переклад російськомовних.

На цьому тлі позитивно вирізняється видавництво «Ранок» (Харків), яке зовсім не комплексує зі своєї «українськості». Серед авторів, які друкуються в цьому видавництві відомі Г. Чубач, В. Герланець, Б. Бойко, В. Левін, а також нові – Я. Гурич, Є. Філл, А. Птіцин. З іншого боку видавництво працює із зарубіжними письменниками та видавництвами. Ціла низка чудових книг була видана спільно із закордонними партнерами – видавництвами Великої Британії, Франції, Італії, Іспанії.

Центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва провела серед читачів і бібліотекарів акцію «Найбільш помітні видавничі проекти 2004 року» для читачів всіх вікових категорій. Серед найбільш цікавих і вдалих відмічені такі:

- Забіла Н. Про малят і звірят. -Х.:Школа, 2004. - 79 с.: іл.
- Кобзарик: Читанка /упоряд. І. Січовик. - К.: Велес, 2004. -320 с.; іл.
- Я пізнаю світ. Українська мова. - К.: Школа, 2004. - 383 с.: іл.
- Празька поетична школа: Антологія. - Х.: Ранок, 2004. -254 с
- Дефо Д. Життя Робінзона Крузо. -Х.: Фоліо, 2004. - 496 с.: іл.

Серед найпомітніших проектів дитячої літератури за останні роки бібліотекарі і читачі відзначають «Славетні імена України» та «Тарасове перо» кримського письменника Євгена Білоусова. Це найбільш друкований дитячий письменник України останніх років, книги якого 14 разів ставали переможцями й лауреатами Всеукраїнських книжкових виставок та конкурсів. Він – єдиний український письменник, відзначений за роки незалежності вищою світовою нагородою в області дитячої літератури – Міжнародним дипломом ІВВУ ім. Г. -Х. Андерсена.

Проблема формування інформаційних ресурсів є ключовою для дитячих бібліотек Києва. Від її вирішення чи не в першу чергу залежить ефективність нашої роботи, соціальна роль та громадське визнання бібліотек для дітей. Бібліотекарі разом з педагогами та батьками намагаються окреслити простір читання дітей водночас керуючись правом юної особистості на свій вибір і визначення дорослими цілісного «ядра» кола читання в дитинстві. Сьогодні роль національної дитячої літератури в розвитку особистості неупинно підвищується: із засобу розважання чи інформування, вона повинна стати джерелом саморозвитку, творчого духовного збагачення.

Якими ж інформаційними ресурсами для цього володіють **бібліотеки для дітей м. Києва?**

До 1991 року інформаційні проблеми дітей Києва задовольнялись завдяки бібліотечним фондам, сформованим у часи СРСР. Основу фондів складала російськомовна література, багато з якої втратило свою актуальність. Література українською мовою складала усього 34,7%. З 1993 р. почалося оновлення фондів бібліотек і на цей час % літератури українською мовою зріс і досяг 48,6% і є тенденція подальшого його збільшення з кожним роком.

Прийнята в 2002 році Державна «Програма поповнення бібліотечних фондів» дала надію на стабілізацію в сфері бібліотечних фондів. Цьому сприяла і «Бібліотечна серія», що збрала найбільш цінні видання для дітей України. Важливою була і є акція Київської міської держадміністрації, що взяла на себе видання творів літератури під своїм патронатом. (Наприклад «Книга про матір». Криниця, 2003р.)

Вивчення стану та використання бібліотечних фондів, основних показників діяльності бібліотек, моніторинг читання користувачів, висновки соціологічних досліджень, анкетування, експрес-опитування – є підґрунтям, на якому будується комплектування фондів бібліотек для дітей м. Києва. Зокрема, Центральна бібліотека для дітей ім. Т. Г. Шевченка як науково-дослідний, інформаційний та консультативний центр з питань культурного розвитку дітей м. Києва в 2002 році проводила блиц-опитування на тему «Твоя скарбничка українських імен і томів ХХІ століття». Метою дослідження було, насамперед, вивчення попиту дітей на українську книгу та реальний стан його задоволення у бібліотеках для дітей.

Проведені дослідження дозволили скласти уявлення про контингент користувачів, їхні запити та інтереси. Основні висновки цих розвідок: запити дітей спрямовані на задоволення інформаційних потреб, які виникають у процесі навчання та позакласного читання, при цьому діти бажають читати літературу переважно національною мовою. Зміни в суспільстві і зокрема в системі освіти, збільшили попит юних читачів на навчальну і галузеву літературу. Нові умови змушують молодь здобувати освіту різними шляхами, в тому числі самоосвітою. Звичайно, відбуваються зміни й у сфері інтересів та уподобань читачів. Підвищився попит на книги з історії України, української мови та літератури, іноземних мов, інформатики тощо. Дослідження ще раз підтвердило, що добираючи літературу, діти віддають перевагу, насамперед, програмним художнім творам української та світової літератури, тобто «діловому» читанню, і тому традиційно зберігається зв'язок між навчальними програмами та попитом. Крім того результати досліджень показали, що одним із засобів реалізації завдань національної системи виховання є краєзнавство, яке за своїм змістом може бути різноплановим: природним, мовним, історичним, літературним, географічним. На жаль саме такої літератури не вистачає. За результатами досліджень бібліотекарі Києва склали список-пропозицію літератури, яка потребує перевидання і пропонують його видавництвам.

Обсяг, склад, структура бібліотечних фондів змінюється під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища і, в свою чергу, впливають на них через задоволення та формування потреб користувачів.

Орієнтація фондів на типові запити користувачів та на завдання по їх формуванню є основою роботи по формуванню фондів бібліотек для дітей нашого міста. Першочергового значення у розв'язанні проблеми залучення дітей до читання набуває завдання покращання якісного складу бібліотечних фондів шляхом першочергового поповнення їх творами національної літератури національною мовою. Найвагоміше значення в складі фондів бібліотек для дітей мають колекції класичної і сучасної художньої літератури для дітей національною мовою, як української, так і світової.

Особлива увага приділяється формуванню фонду періодичних видань, які заповнюють прогалини в тій тематиці, де видається недостатньо книжок. Передплата проводиться також з урахуванням інтересів користувачів, при цьому перевага також надається національній періодиці. Але на жаль в нашій країні видається ще мало періодики для дітей. Вже кілька років ми ведемо «Зведений каталог періодичних видань в бібліотеках для дітей міста», який дозволяє не тільки мати інформацію про наявність періодичних видань, але й дає можливість кооперації в передплаті. Хоча не можна не сказати про надзвичайно цікаві нові журнали «Веселочка», «Вулик», «Яблунька».

Престижність бібліотеки залежить від того, які ресурси вона має у своєму розпорядженні. Друковані інформаційні ресурси зараз вже не задовольняють повною мірою запити і потреби користувачів. З 2003 року Центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва забезпечує користувачів доступом до Інтернету. Крім того, ми почали формувати фонд на нетрадиційних носіях, знов таки віддаючи перевагу національним виданням, що відповідає запитам і вимогам наших користувачів.

85-річна історія Центральної бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва пов'язана з ім'ям славетного сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка – вершинного представника національної культури нашої держави. Сьогодні, коли відбувається духовне відродження культури і освіти України, діти повинні як можна глибше відкривати скарбницю творчості Т. Г. Шевченка, багатогранність його таланту поета і художника.

Для цього в Центральній бібліотеці ім. Т. Г. Шевченка на основі її книжкових ресурсів, «Зведеного електронного каталогу фонд всіх бібліотек для дітей Києва», електронної картотеки «Періодика» створено електронну базу даних «Шевченкіана», в якій зараз більше 2000 назв творів Т. Г. Шевченка, книг про його життя й діяльність, статей із періодичних видань. У книжковому фонді Центральної бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка є раритетні видання творів Т. Г. Шевченка, представлені твори поета мовами багатьох народів світу. Зокрема, це видання шевченківського «Заповіту» Головної спеціалізованої редакції літератури мовами національних меншин України, де він представлений 56 мовами народів світу. Ядро книжкового фонду «Шевченкіани» постійно поповнюється новими та раритетними творами. В світлі цього дуже хвилює нас те, що дуже мало видається творів Т. Г. Шевченка для дітей. Лише деякі видавництва за останні роки видавали «Кобзар», та й то малими накладками (найбільший – 10000 прим. тоді, як наприклад, у Росії О. С. Пушкін видається 100000 тиражами).

Системному поширенню Шевченкіани серед користувачів сприяє програма «Кобзар у Вашому домі», розроблена нашими бібліотекарями. Ми ставимо за мету, щоб твори Т. Г. Шевченка були в кожній українській оселі, щоб не було родини, де б не розповідали про Тараса Шевченка, не читали його вірші, не лунали пісні, написані на його слова, адже він і сьогодні – наш сучасник. Нами видано бібліографічний покажчик «Кобзар у Вашому домі» для читачів-учнів 5-11 класів. Його можуть використовувати у своїй роботі студенти, вчителі, батьки та бібліотечні працівники.

Розвитку творчих здібностей дітей сприяв Всеукраїнський конкурс книжок, створених дітьми «Тарасовими шляхами» («Тарас Шевченко в моєму житті»), організований нашою бібліотекою разом з Всеукраїнським товариством «Просвіта» і за активною участю кримського письменника С. Білоусова. За підсумками цього конкурсу видано книгу дитячих творів «Тарасовими шляхами», яка отримала Диплом за найкраще художнє оформлення. Оформлено книгу малюнками читачів нашої бібліотеки.

В рамках цільової програми «Кобзар у Вашому домі» бібліотека проводить соціологічне дослідження, мета якого виявлення реальних потреб та інтересів дітей-користувачів бібліотеки.

Повертаючись знову до досліджень, які проводить наша бібліотека, а також до статистичних матеріалів Книжкової Палати України, можна зробити певні висновки, що:

- репертуар української художньої дитячої книги на книжковому ринку досить бідний, не вистачає творів українських та світових авторів пригодницького жанру (дитячий детектив, фентезі тощо) українською мовою;
- майже повністю відсутні видання, передбачені новими навчальними програмами загальноосвітніх шкіл, гуманітарних ліцеїв, гімназій тощо (в основному це скорочені тексти творів в хрестоматіях);

- існує, і водночас, зростає гостра потреба на літературознавчі і мовознавчі книги на допомогу вивченню української та світової літератури від давніх часів до сьогодення;
- повною мірою ще не задовольняється попит на сучасні енциклопедичні та науково-популярні видання з різних галузей знань для різних вікових груп читачів-дітей;
- потрібні цікаві книжки з комп'ютерної грамотності та ігрово-розважальні видання;
- книжковий ринок країни вже досить насичений виданнями з українського фольклору, але в основному це перевидання народних казок і майже повністю відсутні інші видання цієї тематики, зокрема: українська дитяча пісня, українські думи, літописи, етнографічні видання.

Аналіз результатів дослідження дозволяє окреслити коло книг, які, як уже сказано, ми пропонуємо видавцям ввести до своїх видавничих планів для забезпечення юних громадян України в їхніх інформаційних та культурних потребах. (Такі проекти здійснюються із допомогою бібліотеки. За нашою пропозицією, зокрема, видані «Твоя планета земля» (книга для читання про природу для молодших школярів, 1998р.), «Добридень, школярику!» (хрестоматія для позашкільного та сімейного читання, 1997р.)) Серед них кращі твори українських і зарубіжних дитячих письменників, науково-популярна, довідкова і енциклопедична література. Але на жаль бібліотекарі до цих пір не мали можливості впливати на видавничу політику, сьогодні в планах більшості видавництв на першому плані комерція. Звичайно, Гаррі Поттера видавати вигідніше, книга, особливо дитяча, повинна вирішувати в першу чергу завдання соціально-економічної ефективності, тобто бути джерелом свідомості дитини та формування її духовності.